

Aesthetics of history: theoretical problem of war and peace

Andrii Tsarenok

T. H. Shevchenko National University

"Chernihiv Colehium", Chernihiv

<https://orcid.org/0000-0002-9461-7305>

Abstract. *Such a philosophy of history component as aesthetics of history is supposed to explore both historical narrative and historical process from the point of view of aesthetics. Its proper development must provoke a thorough analysis of theoretical problems of war and peace, of impression they make upon people and promote a peacemaking mood in society.*

Keywords: *philosophy of history, aesthetics of history, impression, war, peace.*

Естетика історії: теоретична проблема війни та миру

Андрій Царенюк

Національний університет "Чернігівський

колегіум" імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

<https://orcid.org/0000-0002-9461-7305>

Анотація. *Належний розвиток естетики історії як галузі філософсько-історичного дискурсу, присвяченої вивченню історичного наративу та історичного процесу з позицій естетики, неодмінно передбачає звернення до проблем війни та миру, аналіз враження, яке справляють ці явища на людину, а також сприяння розвитку антивоєнних настроїв у суспільстві.*

Ключові слова: *філософія історії, естетика історії, враження, війна, мир.*

Естетику історії доцільно розглядати в якості складової філософсько-історичного дискурсу, а саме в якості одного з різновидів філософського осмислення як історичних студій, так і власне історичного процесу. Таке осмислення, звісно, здійснюється з позицій естетики – філософської дисципліни, що, як добре відомо фахівцям, має достатньо велику кількість інтерпретацій (наука про прекрасне, наука про мистецтво, наука про вираження тощо). Врахування усталених тлумачень філософсько-естетичної доктрини, різних варіантів окреслення її предметного поля дає можливість скласти вельми непогане уявлення про те, як само її теоретичними засновками можна скористатися задля досягнення історичних реалій та історичної науки / мистецтва. Так, висловлюються схвальні чи осудливі відгуки відносно стилістики якогось історичного дослідження, ті чи ті явища суспільного буття сприймаються як прекрасні або потворні, сумні або веселі, а процес активної участі особистості в цьому бутті можуть порівнюватись із художньою творчістю – мистецькими зверненнями профана, таланта або ж навіть генія (на жаль, не тільки доброго, але й злого).

Водночас у наш час набуває популярності погляд, який передбачає серйозне переосмислення предмету філософсько-естетичних шукань. Він, зокрема, позначений зверненням до розмислів "батька" естетики Александера-Готліба Баумгартена. Цей німецький мислитель-раціоналіст 18 століття веде мову про естетичне вчення як про доповнення до логіки: якщо остання повинна вивчати раціональне пізнання людиною світу, то її "молодша сестра" естетика має бути націлена на людську чуттєвість. І хоча сам Баумгартен, як видається, зводить предмет філософсько-естетичних досліджень до царин прекрасного, мистецького, а також їх сприйняття, його ідея про необхідність існування науки, яка б була присвячена чуттєвому осягненню дійсності виступає набагато перспективнішою: послуговуючись нею, ми отримуємо підставу для суттєвого розширення кола тих теоретичних проблем, якими належить займатися філософу-естетику. Причому на нашу увагу заслуговує й розуміння Баумгартеном сфери чуттєвості: до неї дослідник відносив не саме лишень чуттєве сприйняття, але й також, зокрема, почуття та уяву. Таким чином, відповідні людські здатності та реальність, яка сприймається й переживається або створюється (а згодом так само сприймається й переживається) завдяки ним, має являти собою вельми масштабний предмет естетики.

Узагальнюючи різноманіття думок про цей предмет, пропонуємо, зрештою, виразити наше уявлення про нього (а отже, й сформулювати визначення терміну "естетика") за допомогою поняття "враження": отож, естетика постає філософським ученням про здатність справляти та отримувати чуттєво-емоційне враження, а також про його вплив на особистість; інакше кажучи, естетика – це імпресіологія. (Такий методологічний підхід уможливорює позначення хрестоматійним поняттям "естетичне" чогось більшою чи меншою мірою вражаючого: спеціаліст напевно констатує певний зв'язок між подібним підходом та роздумами про "естетичне" як про "не-байдуже" знаного київського естетика А. Канарського).

З цього погляду, естетику історії можна витлумачити як галузь філософії історії, що осмислює вражаюче в історичному наративі (науковому, науково-популярному та, звісно, мистецькому) та в історичному процесі.

Ступінь та якість конкретного вражаючого, звісно, може бути різна; в різний час та за різних обставин певна історична подія або комплекс таких подій може викликати в конкретної людини / суспільства різні переживання, ба навіть лишати байдужою. (До речі, відсутності емоційної реакції з боку реципієнта епізодів історичного процесу теж є чим зацікавити філософа-естетика). Окрім того, як і у випадку осмислення фактів художньої культури, інтерес дослідника викликає й те чуттєво-емоційне та імагінативне, що виступає фактором подій, які справляють певне враження: за справедливим зауваженням мислителя А. Гулиги (відомого, зокрема, своєю працею "Естетика історії"), "історик звертається й до внутрішнього світу особистості, намагається припідняти завісу над спонукальними мотивами людських учинків, відтворити логіку (або алогічність)

думок та почуттів людини, яка здійснила той чи той соціально-значимий акт" [цит. за: 5, с. 71–72]. У цих когнітивних ситуаціях "молодша сестра" логіки зі своїм науковим інструментарієм (дієвою методологією, "викристалізованим" понятійним апаратом та достойним, розсудливо зібраним багажем акумульованих за тисячоліття знань) здатна прийти на допомогу досліднику життя суспільства, оптимізуючи процес історичних та історико-психологічних пошуків. (Якщо ж співставити естетику історії із власне історичною психологією, то її доцільно розглядати як найзагальнішу теорію ролі людської чуттєвості в широкому ("баумгартенівському") сенсі цього терміну в історичному процесі та в осягненні останнього).

Навряд чи потрібно доводити, що людські – як індивідуальні, так і суспільні – чуттєвість та раціональність, по-різному взаємодіючи між собою, виступають досить серйозним чинником історичного процесу, вагомим чинником постання тих чи інших більш-менш вражаючих епізодів у бутті якогось народу чи всього людства. Те, що передує таким епізодам, може (принаймні спочатку) не справляти великого враження на почуття сучасників чи майбутніх дослідників. "Давно помічено: радикально нові події входять у наше життя, за висловом М[артіна] Гайдеггера, "на голубиних ніжках" – тихо, непомітно, скромно; і лише набравши сили, вони заявляють про себе громовими перекатами" [2, с. 9], – стверджує український філософ та культуролог С. Кримський. Гадаємо, подібне стається не завжди, але з такого роду різючими змінами факторів емоційної реакції ми насправду зустрічаємось в історії нашого недосконалого земного світу. І, безперечно, до низки сплетіння подій історичного масштабу, здатних приголомшити своєю "громовицею", відносяться війни.

Переживання воєн особистістю або суспільством вочевидь є надважливою теоретичною проблемою естетики історії. Людство надто часто має справу з романтизацією, ба навіть своєрідною апологією цього сумнозвісного явища в мистецтві чи в наукових студіях (згадаймо, наприклад, репрезентанта німецької класичної філософії Георга Гегеля з його відомою, виголошеною в певні періоди шукань цього інтелектуала тезою про те, що "війна оберігає народи від загнивання" [1, с. 283]). Такий стан речей, дуже м'яко кажучи, аж ніяк не можна вважати задовільним, позаяк подібна "піднесена" художня презентація чи "об'єктивна" логічна оцінка війни суттєво сприяють розвитку мілітаристських настроїв у внутрішньому світі особистості або ж цілого суспільства, і цілком зрозуміло, до яких сумних і згубних наслідків це може призвести й насправді призводить.

Втім, війна, на відміну від її протилежності – настільки бажаного для адекватної свідомості миру, – спроможна вабити й певним чином тішити свідомість недосвідчену, а то й узагалі збочену. Позначені миром, злагодою, спокоєм, відсутністю якихось конфліктів чи інших негараздів епізоди справжньої чи уявної історії світу людських взаємин можуть не видаватися цікавими, натомість їх антиподи здатні справляти зовсім інше враження на профанну чуттєвість. Ця обставина добре відома митцям, що прагнуть здобути

прихильність читацької чи глядацької аудиторії; відповідна естетична істина чудово виражена англійським науковцем та майстром у жанрі "фентезі" Джоном Рональдом Руелом Толкіном у його славнозвісному (й відчутно антивоєнному) "Гобіті": "Дивна річ, але про все хороше, як-от про приємно проведені дні, оповідається швидко, а слухати майже нічого; тим часом про різні незручності, про все, що викликає душевний трепет і навіть страх, виходить гарна або щонайменше довга оповідь" [4, с. 74].

Майстри власне історичного нарративу також свідомі існування в суспільстві посиленої цікавості до згадок і поготів до деталізованого опису якогось серйозного лиха, зокрема, воєн. Як констатує інший видатний англійський мислитель Арнольд Джозеф Тойнбі, "історики всіх цивілізацій традиційно розглядали їх як найцікавішу тему в своїй царині" [3, с. 295].

Водночас, дослуховуючись до власного або чужого реального досвіду переживання війни як моторошного й різноликого зла, учений та митець мають нагоду дати останньому правильну – негативну – оцінку. Враження, отримуване від споглядання вигаданих або відтворюваних у науково-понятійний та мистецький спосіб баталій із їхніми численними жахливими наслідками й супутніми явищами (від власне кровопролиття до спекулювання, від мародерства до розвитку банального "солдафонства"), повинно обов'язково підводити реципієнта до висновку про неприпустимість цього лиха. Наукова та художня об'єктивність (за потреби доведена до рівня приголомшуючого натуралізму) у висвітленні теми воєн слугуватиме шляхетній справі миротворчості, сприятиме усвідомленню того факту, що "війни звеселяють, поки відбуваються деінде і воюють на них інші люди. Мабуть, найдужче вони звеселяють, коли вже закінчилися і нема по них сліду" [3, с. 295].

І естетика історії з огляду на свою специфіку володіє необхідними науковими повноваженнями для розробки й проповіді теоретичних принципів деромантизації цього лиха в суспільній свідомості та культурі, для розвінчання сумнозвісних мілітаристських культів та ствердження миролюбства.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ : "Юніверс", 2000. 336 с.
2. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. Київ : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. 367 с.
3. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. Том 2 / пер. з англ. В. Митрофанова, П. Таращука. Київ : Основи, 1995. 406 с.
4. Толкін Дж. Р. Р. Гобіт, або Туди і звідти / пер. з англ. Олени О'Лір. Львів : Видавництво "Астролябія", 2017. 384 с.
5. Царенок А. В. Естетика історії : навч.-метод. посіб. Чернігів : НУ "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка, 2023. 104 с.